

Takový je obsah knihy o vzťahu filozofie a komunistické výchovy. Táto kniha vznikla po usnesení ÚV KSSS z roku 1967 o ďalšom rozvoji spoločenských vied, vznikla po XXIV. sjezdu KSSS, ktorý bol významným krokom k ďalšiemu rozvíjaniu marxizmu-leninizmu, teórie i praxe komunistického výstavby v SSSR. Práve preto v predmluve knihy je zdôraznen hlavný úkol vysokoškolských učiteľov filozofie — dosiahnuť u študentov hlbokú a tvrdú štúdiu marxisticko-leninskú filozofiu, ktorá je jadróm vedeckého svetového názoru. Toho není možno dosiahnuť jen v práci se študenty při přednáškách a seminářích,

ale je k tomu třeba i široká práce se studentskými kolektívami mimo vlastní vyučování. Filozofie má široké možnosti světónázorové a ideologické výchovy mládeže ve spojení s ostatními součástmi marxizmu-leninizmu a vedeckého poznání světa. Ústřední postavou této činnosti je učitel, jeho účinný výchovný vliv na osobnost každého vysokoškolského študenta. Harmonická výchova budovatelů komunizmu v duchu usnesení XXIV. sjezdu KSSS — to je hlavní poučení, které naleznou v recenzované knize všichni učitelé filozofie. Užitečnost a potřeba jejího využití v našich podmínkách je mimo pochybnost.

Karel Bláha

KRITIKA EPISTEMOLOGIE SÚČASNÉHO NEOTOMIZMU

V. M. ŽELNOV, *Kritika gnozeológie súčasného neotomizmu*

Jedným z výsledkov tvorivo rozvinutej Leninovej metódy vedeckej kritiky náboženstva a idealizmu na základe odkrytia ich gnozeologických zdrojov je dielo sovietského autora M. V. Želnova *Kritika gnozeologii sovremennogo neotomizma* (Izdateľstvo Moskovskovo universiteta 1971, 359 strán). Aktuálnosť monografie je daná jej zameranosťou na vzrastajúci význam gnozeológie vo všeobecnom filozofickom systéme súčasného neotomizmu, usilujúceho sa riešiť krízové javy katolicizmu.

V práci sa odráža vysoká úroveň sovietskej filozofie, vedeckého ateizmu a ostatných spoločenských vied študujúcich najmä ideologickú krízu súčasného kapitalizmu, štruktúru náboženstva na súčasnom stupni jeho vývinu, miesto náboženstva v ideologickom boji socialistickej a kapitalistickej svetovej sústavy. M. V. Želnov ide náročnou cestou odhalenia tomizmu ako filozofického jadra katolicizmu, vymedzenia jeho miesta v štruktúre katolicizmu i miesta a úlohy katolicizmu v súčasnom ideologickom boji dvoch svetových sústav. Kľúčovým problémom, ktorý je v ohnisku jeho záujmu, je gnozeológia, resp. epistemológia tomizmu. Cez analýzu a kritiku jej základných východísk a princípov

odhaľuje línie kontinuity tomistickej epistemológie v jej nadväznosti na Platóna a Aristotela (s. 148, 153), cez Gilsona (s. 206), Maritaina (s. 214), Bocheňského, Wettera (s. 278) a ďalších, vyvíjajúcej sa v boji s materializmom, rozvojom vied a prispôsobujúcej sa ideologickým požiadavkám boja proti marxizmu-leninizmu, v súlade s politickými a ideologickými požiadavkami Vatikánu a tried, ktoré na tomto poli reprezentuje. Na základe skúmania objektívnych predpokladov vývinu tomizmu, daných sociálno-ekonomickými podmienkami, úrovňou spoločenského poznania a imanentnými dispozíciami tomistického filozofického systému, autor dokázal v dejinách obmedzenosť jeho perspektívy pri riešení problémov súčasnej buržoáznej spoločnosti a iluzórnosť jeho ambícií v boji s marxizmom-leninizmom.

V prvej kapitole *Poznanie a viera* autor naznačil svoje základné metodologické východisko a cieľ ukázať podstatu epistemológie neotomizmu na základe odhalenia rozporov vnútri neotomizmu reprezentovaného jeho súčasnými predstaviteľmi, na ktorých možno sledovať ideologickú zahrotenosť tohto smeru v súčasnom ideologickom boji. Problém poznania a viery v nad-

prirodené je kľúčovým problémom neotomizmu a priznanie primátu viery nad poznáním je tým, čo neotomistov spája (s. 77). Aj v tejto otázke sa musel autor prehrýzť cez množstvo „nových“ pojmov a argumentov neotomistov V. Bruggera, R. Klokerá a i., ktorí musia obhajovať svoju pozíciu v množstve buržoázných filozofických prúdov racionalizmu a iracionalizmu, hodnotiac rôzne odtienky poznania s jediným cieľom — „zotrieť rozdiel medzi poznáním a vierou, dať život viere“ (s. 59). Za neotomistickou hrou s pojmami „vedecká viera“, „filozofická viera“ a „viera v nadprirodzené“ odhaľuje M. V. Želnov pokus o pojem, ktorý nie je ničím iným, len absolutizáciou presvedčenia v gnozeologickej a emocionálno-psychologickej rovine ako nevyhnutnej stránky ľudského poznania (s. 65). „Viera v nadprirodzené je jadrom celého náboženského komplexu“ (s. 66). Na naznačených problémoch autor presvedčivo ukazuje, že za pojmami neotomistickej argumentácie sa skrýva neoscholastická metafyzika a jedna z foriem „pseudovedeckého racionalistického fideizmu“ (s. 68). Najmä v časti tejto kapitoly, ktorú nazval *Harmónia pravdy zjavenia a právd rozumu*, autor dokazuje, že fideizácia neotomizmu je logickým dôsledkom jeho gnozeologických nedôsledností, podobne ako je to aj v gnozeológii iných idealistických filozofických smerov, ktorých gnozeológia vedie k fideizmu s podobnou logikou.

Druhá kapitola *Proces poznania* odhaľuje podstatu rozporu medzi formou neotomistickej filozofie a jej obsahom v otázke novej „vedeckej“ terminológie a argumentácie i v otázkach jednoty neotomizmu spojeného spoločným dedičstvom po Tomášovi Akvinskóm. Autor píše, že používanie prác Tomáša Akvinského súčasnými neotomistami má povahu „jazykového cvičenia“ (s. 78). V skutočnosti ide o zásadné rozpory vnútri neotomizmu. Analýza neotomistických termínov subjekt, subjektivizácia, objekt, objektivizácia a ďalšie ukazuje, že „neotomistické východiskové princípy sa

v tejto súvislosti ničím neodlišujú od hokiktorého objektívneho idealizmu“ (s. 83). Idealistické riešenie vzťahu objekt-subjekt determinuje aj riešenie ďalšieho kľúčového problému intencionality poznania (s. 96). Neotomisti objavujú silu intencionality v „nemateriálnej duši“. Analyzujúc logiku neotomistickej epistemológie, zakotvenú v metafyzike „poriadku sveta“, M. V. Želnov vyčleňuje a analyzuje problém kritérií pravdy u neotomistov. Už samo tomistické rozčlenenie právd na logické a ontologické nevyhnutne vedie k „teistickým záverom“ (s. 110). Špecifickou súčasťou neotomizmu, ako naznačuje autor, je pokus o prekonanie rozporu tradičného tomizmu medzi „inteligibilnými obrazmi vo vedomí“ a „inteligibilnými formami vo veciach“ a úsilie rozvinúť koncepciu „praktického subjektu“ (s. 131). Prirodzene, táto snaha nezasahuje do „teologicko-teleologickej“ podstaty neotomizmu ako formy objektívneho idealizmu, ale naopak, neotomisti ju rozvíjajú v rámci svojej tradičnej platformy. Toto hodnotenie je oprávnené, aj keď autor poznania posudzuje a pokúša sa riešiť problémy *súčasnej filozofie* (s. 138). Súčasný neotomizmus sa opiera o čiastkové výsledky a metódy niektorých vied. To, čo ho však zásadne odlišuje od vedy, t. j. čo ho robí nevedeckým, je jeho predmet — boh, zjavenie a pod. Neotomisti odmietajú nevyhnutnosť vedy a vychádzajú z výrobnjej a spoločenskej činnosti človeka a z výsledkov parciálnych vied a to je podľa M. V. Želnova podstatou „nevedeckosti“ súčasného neotomizmu.

V tretej kapitole *Metafyzický realizmus* prechádza M. V. Želnov od kritiky základných východísk neotomizmu k analýze jeho argumentácie. Predmetom autorovho záujmu je neotomistická argumentácia v boji proti materializmu všeobecne a dialektickému materializmu osobitne v oblasti teórie poznania. Sleduje historickú cestu metamorfóz tomizmu až po súčasné štádium, pre ktoré je zaujímavý vzrastajúci význam Platóna pri hľadaní argumentácie pre „ontologický transcendentálny realizmus“.

Naznačená pozícia súčasného neotomizmu je — podľa M. V. Želnova — určená najmä „nevyhnutnosťou rozšírenia teoretickej základne s inými apriórmi filozofickými systémami, nevyhnutnosťou reagovať nejakým spôsobom na idey o aktívnom charaktere subjektu...“ (s. 156). Povahu neotomistickej argumentácie demonštruje M. V. Želnov na jeho kritike kantovského subjektivismu (s. 160), idealizmu (s. 164), naturalizmu (s. 167), pragmatizmu (s. 169), logického pozitivizmu (s. 170), existencionalizmu a dialektického materializmu (s. 174). Najmä na kritike dialektického materializmu sa dokonale prejavuje povaha argumentácie neotomizmu. Jeho kritika je zameraná predovšetkým na to, že vraj dialektický materializmus stotožňuje materializmus s realizmom, a preto každý realizmus, ktorý sa nezhoduje s materializmom, považuje za idealizmus (s. 175). Ďalej kritizuje jeho ponímanie aktivity poznania (s. 175), absenciu tzv. metafyzických právd (s. 177) a iné. Argumenty neotomizmu prezrádzajú neznalosť podstaty dialektického materializmu alebo jeho upravovanie do podoby, ktorá vyhovuje neotomistickej kritike, a zameranosť svojej kritiky na to, čo odlišuje dialektický materializmus od teológie.

V otázke argumentácie súčasného neotomizmu existuje diferenciácia, najmä pokiaľ ide o dôraz na „bezprostredné uvedomenie“, na „akt poznania“ alebo na „svet skúsenosti“. Podľa autora to „leží v základoch rozpadu súčasného neotomizmu na množstvo smerov, medzi ktorými možno vyčleniť dva základné. Smer *umierneného bezprostredného* a smer *umierneného sprostredkovaného realizmu*“ (s. 197).

Epistemologickým základom tomizmu je realizmus smerujúci k „umiernenému bezprostrednému realizmu“ (s. 198). V kľúčových otázkach teórie poznania o realnosti vonkajšieho sveta a jeho poznateľnosti hľadisko „umierneného bezprostredného realizmu“ spočíva v uznaní existencie vonkajšieho sveta, založeného na viere i filozofickom poznaní. Práve toto hľadisko

umožňuje súčasným neotomistom relatívne ľubovoľne posúvať hranice vedeckého a náboženského poznania sveta pri súčasnom zamieňaní pravdivého poznania cez vedu a presvedčenia cez vieru. Ich pozícia je determinovaná aj stanoviskom k subjektívnemu idealizmu, najmä k jeho možnostiam vyústiť do istého druhu ateizmu. Kritiku „bezprostredného umierneného realizmu“ robí M. V. Želnov na dvoch súčasných reprezentantoch neotomizmu E. Gilsonovi a J. Maritainovi. Odhaľuje rozpornosť a neudržateľnosť ich gnozeologického hľadiska. E. Gilson je bezprostredným realitom v otázke vzťahu pojmov a predikátov k ich reálnemu obsahu. „Umiernenosť“ tohto realizmu sa prejavuje v tom, že Gilson priznáva mysleniu určitú autonómnosť v procese poznania. Skutočným záverom tohto hľadiska je — podľa autora — úsilie priznať racionálnemu poznaniu objektívnu platnosť, ale súčasne nechať priestor pre prenikanie „idey o možnostiach bezprostredného poznania bytia, prípadne boha“ (s. 217).

Gnozeologické zdroje naznačeného hľadiska sú — podľa M. V. Želnova — v jednostrannom chápaní zmyslového poznania a v absolutizácii niektorých stránok bezprostredného zmyslového poznania, alebo v zmiešaní subjektívneho a objektívneho v zmyslovom poznaní (s. 232). Neotomistická tendencia metafyzicky fixovať svoje gnozeologické hľadisko berie neotomistickým sporom medzi „umierneným bezprostredným“ a „umierneným sprostredkovaným realizmom“ ich produktívny filozofický význam. Riešenie problému bezprostredného zmyslového poznania môže sa uskutočniť len z pozície dialektického materializmu.

Na niektorých pokusoch neotomistických filozofov o prekonanie obmedzenosti „umierneného bezprostredného realizmu“, najmä v otázke subjektívneho a objektívneho v poznaní v súvislosti so zaujímavým stanoviskom k problémom súčasnej vedy a filozofie (problém absolútnej pravdy, problém nových vedných disciplín a ich metód,

teória informácie, filozofia jazyka a pod.), ukazuje autor obmedzenosť „gnozeologického realizmu“, ktorý neprekročil obmedzenosť Kantových a Heglových pojmov „syn-
tetických súdov apriori“, „antinómii čistého rozumu“ a pod. Navyše „gnozeologický realizmus“ je nútený zvýrazniť túto obmedzenosť scholastickými postulátmi. Výsledkom týchto pokusov je eklektické spájanie neotomistického „gnozeologického realizmu“ s agnostickým obmedzením možností ľudského rozumu a teologický záver o bohu ako o „posvätnom tajomstve za horizontom nášho poznania“ (Rahner). Tieto pokusy vyústili podľa M. V. Želnova do nového prúdu *umierneného sprostredkovaného realizmu*, ktorý tvorí predmet analýzy a kritiky piatej kapitoly. Svoju vedeckú kritiku rozvíja autor na najreprezentatívnejších predstaviteľoch tohto prúdu západonemeckej školy neotomistov, na Johanesovi B. Lotzovi a Jozefovi D. Vriesovi. Rozdiel medzi nimi sleduje na pozadí ich jednoty v otázke vzťahu viery a vedenia, neprečunuje ho, ale poukazuje na to, že je prejavom sociálnych a ideologických rozporov súčasnosti.

Na základe celej predchádzajúcej analýzy „metafyzického realizmu“ vyplývajú pre M. V. Želnova dva základné závery: 1. Neotomistická gnozeológia je pevnou súčasťou súčasnej buržoáznej filozofie v celom rozsahu jej sociálnej, politickej a ideologickej determinácie. 2. Je archaická svojimi cieľmi, rozpracovaním tézy o „harmónii rozumu a viery“, prechodom k metafyzike a dokazovaním existencie boha.

Základný rozpor súčasného neotomizmu sa prehlbuje najmä v dôsledku jeho zahrotenosti proti marxisticko-leninskej teórii poznania. Autor to presvedčivo ukazuje konfrontáciou neotomistických argumentov so skutočnými východiskami a princípmi marxisticko-leninskej teórie poznania. Spoločným znakom týchto argumentov je „povrchnosť a dovedenie kritiky do antisovietskych polôh“. Týka sa to najmä tvorcov kritiky marxizmu-leninizmu J. Bocheňského a G. Wettera. Prirôdzene, ani najpre-

cíznejšie vypracované argumenty neotomistickej kritiky marxizmu-leninizmu nemôžu zakryť jeho sociálno-triednu podmienenosť a reakčnú fideistickú zameranosť, ktorá začleňuje súčasný neotomizmus pevne do tábora ideologických nepriateľov marxizmu-leninizmu.

M. V. Želnov, dôsledne aplikujúc náročnú metódu kritiky súčasného neotomizmu cez kritiku jeho epistemológie, poukázal na základné úlohy súčasného neotomizmu: 1. Hľadanie dôkazov o existencii boha. 2. Kritiku dialektického a historického materializmu. Autor dokázal, že týmto úlohám zodpovedá i súčasný proces vnútorného členenia neotomizmu na „teóriu poznania“, „metafyziku poznania“ a „metafyziku“. Zavedenie „metafyziky poznania“ má — podľa autora — slúžiť výraznejšiemu zapojeniu teórie poznania do služieb metafyziky, t. j. dokazovaniu boha. „Začať teóriu poznania, prejsť k metafyzike poznania“ a cez ňu k čistej metafyzike, pokúsiť sa zmeniť smer filozofického vývinu v intenciách teológie — to je hlavná úloha súčasných neotomistov“ (s. 26).

Vzrastajúci význam gnozeológie v kritike marxizmu-leninizmu ukazuje M. V. Želnov na príklade De Vriesa (s. 288—307). Útok neotomizmu je zameraný na základné princípy leninskej teórie odrazu a dialektickej logiky. De Vries kritizuje štyri princípy dialektického materializmu: dialektickú podstatu, pojem praxe, kategórie dialektického materializmu a triednosť dialektického materializmu.

M. V. Želnov ukazuje bezmocnosť neotomistickej kritiky vyvracanej vedeckou kritikou zo strany marxisticko-leninskej filozofie a pozitívnym riešením problémov vyzdvihovaných súčasným neotomizmom z pozícií dialektického a historického materializmu. Práca M. V. Želnova je cenným, relatívne uceleným dielom, umožňujúcim kritické štúdium jedného z hlavných smerov súčasnej náboženskej filozofie.

Jozef Bilas